

Motion till riksdagen 2005/06:U328

av **Per Landgren (kd)**

Hagia Sofia

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att i internationella sammanhang verka för att den turkiska staten borde lämna tillbaka Hagia Sofia till Konstantinopels ekumeniska patriarkat.

Bakgrund

Kejsaren Konstantin den store beslöt år 324 e.Kr. att flytta det romerska imperiets huvudstad. Platsen för detta väldiga projekt valdes med omsorg och blev den strategiskt belägna staden Byzantion vid Bosporen mellan Marmarasjön och Svarta havet. Under Konstantins tid kom huvudstaden att kallas Konstantinopel, Konstantins stad, och kallades så officiellt även under den osmanska tiden och ända till 1926. När den turkiska republiken utropades år 1923 valdes Ankara till rikets huvudstad. Istanbul har emellertid bevarat sin ställning som ekonomiskt och kulturellt centrum. I kraft av sitt strategiska läge mellan Medelhavet och Svarta havet och med huvuddelen av staden i Europa har Istanbul behållit sin attraktionskraft och är den dominerande kraften i Turkiets industri, handel, utbildning, forskning och kultur.

Historiskt unik

I och med att det romerska imperiets centrum flyttades, gavs också den kristna kyrkan ett nytt centrum. Rom fanns kvar som det främsta biskopsdömet, men Konstantinopel kom att inta motsvarande roll i den östra delen och så småningom ortodoxa delen av kristenheten. En avgörande betydelse fick Hagia Sofia, den heliga vishetens kyrka. Den blev centralhelgedom i den östra delen av riket och var också det mest betydelsefulla verket inom den bysantinska arkitekturen. Den uppfördes 532–537 som huvudkyrka under

Fel! Okänt namn på

kejsar Justinianus. Så länge Konstantinopel var huvudstad i hela imperiet och naturligtvis i det Östromerska riket var Hagia Sofia en symbol för hela den då kristna världen.

Arkitektoniskt unik

Som konstruktion och rumsidé var kyrkan en unik bedrift, samtidigt en summering av anticens byggnadsfarenheter. Efterföljande bysantinska kyrkoarkitektur gjordes avsevärt beskedligare i mått och uppbyggnad. Förutom att den ursprungliga flacka huvudkupolen ersattes efter en jordbävning 557 är rummets ursprungsform i allt väsentligt bevarad. Det väldiga centrala rummet täcks av en mittkupol, i huvudaxeln förenad med halvkupoler. Från välvda sidorum i två våningar förs via kolonnader ett ljusdunkel in mot den centrala rymden. De med ribbor och valvkappor konstruerade kupolformernas lågt satta öppningar bidrar till ett sammansatt ljusspel, vars effekt och symbolik förstärks genom rumsytornas marmorinklädnad och ursprungliga rikliga guldmosaiker. I mitten av kyrkorummet stod "purifikationens fontän" med inskriptionen "rena våra synder, inte bara våra ansikten", i vilken pilgrimer från hela världen deltog i rituell tvagning.

Religiöst unik

Kyrkan var under mer än tusen år det ekumeniska patriarkatets katedral i Konstantinopel och var ursprungligen känd som "Den mäktiga kyrkan" på grund av sin storlek och betydelse för den kristna världen. Det nuvarande namnet Hagia Sofia betyder "Den heliga visheten", där "visheten" identifieras med Kristus. Skriftliga källor från medeltiden omnämner kyrkan som "Den Mest Heliga Mäktiga kyrkan i Konstantinopel". 600 personer arbetade i kyrkan varav 60 präster, 150 diakoner, 40 diakonissor, 60 underdiakoner, 160 läsare, 25 sångare och 75 dörrvaktare. Bevis finns även för att svenska vikingar besökte kyrkan och möjligtvis också deltog i dess religiösa ceremonier.

Ända fram till 1453 var detta en av de viktigaste religiösa byggnaderna i världen då den under tusen år användes av kristna från hela den då kända världen som en plats för tillbedjan och gudstjänst.

Vandaliserad och skändad

Ett av de sista korstågen från väst vände år 1204 sin kraft mot det kristna Konstantinopel, som då invaderades och plundrades av korsriddare. Även Hagia Sofia blev i detta intermezzo vandaliserat och plundrat. Kyrkan fort-

satte dock att vara en viktig plats för gudstjänst fram till 1453 då turkarna invaderade Konstantinopel. I samband med detta våldförde sig segrarna enligt tidens sed också på Hagia Sofia genom att konvertera helgedomen till moské. Sultan Mehmet II gjorde kyrkan till sitt imperiums moské. Han förbjöd all kristen religiös verksamhet i kyrkan. Hela kyrkan gjordes om och bönemattor ersatte kyrkbänkar. Man tillfogade minareter och tog bort kyrkklockor och hängde upp gigantiska skärmar med islamska kalligrafiska budskap, som fortfarande finns kvar. De unika kristna mosaikerna täcktes över och ersattes med islamska texter och mönster som fortfarande täcker stora delar av interiören.

År 1934 sekulariserades emellertid Hagia Sofia under Kemal Atatürk och blev till museum. Mosaikerna togs dock inte fram och den forna centralhelgedomen för den ortodoxa kristenheten tilläts förfalla. 1993 rapporterade Unesco om murbruk som rasade från taken, lortiga marmorplattor, trasiga fönster, fuktskadade målningar och det eftersatta blytaket och Hagia Sofia hamnade på listan World Monuments Watchs list över de hundra mest hotade kulturarven. Sedan dess har en restaurering långsamt men kontinuerligt pågått och 1998 konstaterade man att taket har lagats och skador som orsakats av fukt och kondens skulle tas i beaktning. Unesco efterlyste också att effekten av det stora antalet besökare skulle undersökas och om möjligt motverkas genom att förbättra ventilationen.

Nuläget

Den turkiska staten har fortfarande makten över kyrkan och låter inte dess rättmätige ägare Konstantinopels ekumeniska patriarkat få tillgång till byggnaden för det som kyrkan byggdes för, en plats för stillhet, tillbedjan och gudstjänst.

Att våldföra sig på en religiös helgedom kan jämföras med att våldföra sig på en individ. Det är det yttersta beviset på vem det är som har våldsmakten i sina händer. Förr i tiden var det vanligt även i Europa att stater sa sig handla i en religions namn t.ex. i ett krig. Gamla motsättningar mellan ”kristna” stater och stater med annan religionstillhörighet ledde från båda sidor till övergrepp och skändningar mot såväl enskilda individer som religiösa platser eller helgedomar. Såväl Turkiet som det ”kristna” Europa har sedan länge sekulariserats och har civiliserade diplomatiska och personliga relationer.

Samtidigt finns det fortfarande problem med efterlevnaden av mänskliga fri- och rättigheter. Det kan gälla enskilda händelser i alla europeiska stater, men inför förhandlingarna om Turkiets medlemskap i EU finns det anledning att uppmärksamma inte minst religionsfriheten i Turkiet. Religionsfriheten är i praktiken begränsad i Turkiet, vilket bland annat manifesteras i de olika ortodoxa kyrkornas problem. Kyrkor tvingas stänga, trakasserier är vanliga, gudstjänstbesökare kontrolleras etc. Företrädare för den grekisk-ortodoxa kyrkan beskriver kontrollen som ”om man levde i Sovjetunionen”. Till ex-

Fel! Okänt namn på

empel tillåts inte det ekumeniska patriarkatet i Konstantinopel att öppna sin teologiska utbildning för att utbilda präster.

Turkiet är ett land med stor potential. Landets läge är lika strategiskt betydelsefullt som under Konstantins tid och det turkiska folket har stolta traditioner. Turkiet är sedan december 1999 ett kandidatland för medlemskap i Europeiska unionen. En successiv anpassning till unionens lagar och regelverk har påbörjats. Målet är att Turkiet likt andra kandidatländer och nuvarande medlemmar fullt ut ska bygga på människovärdesprincipen och mänskliga fri- och rättigheter. Betydelsefulla framsteg har gjorts, men mycket arbete återstår. Religionsfriheten måste respekteras fullt ut. Lagstiftningen kring kristna kyrkors ägande måste ändras, så att de kan behålla sin kristna identitet och funktion. En mogen och civiliserad stat som Turkiet borde också kunna överlämna Hagia Sofia till Konstantinopels ekumeniska patriarkat. Det skulle vara en symbolhandling i religionsfrihetens namn värdig det turkiska folket. Det skulle också kunna mobilisera inte minst den världsvida ortodoxa kristenheten att återställa Hagia Sofia i sin ursprungliga prakt och glans. Det skulle kunna vara till oöverblickbar stor fördel för Turkiet och det turkiska folket med en sådan mäktig försoningsgest från Turkiets sida. Det skulle kunna sätta punkt för århundraden av motsättningar mellan Europa och Turkiet. Det skulle dessutom vara en oslagbar manifestation över enheten i ett nytt Europa där Turkiet snart kan vara en given och fullt ut integrerad del.

Stockholm den 28 september 2005

Per Landgren (kd)